

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 343.98

Калинюк Н.М.,
аспірант кафедри криміналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СЛІДЧА ПРАКТИКА: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗУМІННЯ

У статті розкривається поняття слідчої практики, а також її значення у боротьбі зі злочинністю. Пропонуються перспективні заходи покращення тактики провадження окремих слідчих дій. Автор доводить необхідність, у процесуальному та криміналістичному форматах, дослідження слідчої практики як єдиновірного способу підвищення ефективності проведення слідчих дій.

В статье раскрывается понятие следственной практики, а также ее значение в борьбе с преступностью. Предлагаются перспективные меры улучшения отдельных следственных действий. Автор доказывает необходимость, у процессуальном и криминалистическом аспектах, исследования следственной практики как единственного верного решения повышения эффективности производства следственных действий.

The article reveals the notion of investigation practice, as well as its importance in fight against criminality. The perspective measures of tactic realization improvement of separate investigating action are offered. The author proves necessity in judicial and criminalistics formats research of investigation practice as the only proper way to increase the efficiency of investigative actions.

Постановка проблеми. Необхідною умовою будь-якого ефективного досягнення і задоволення потреб у людській життєдіяльності є адекватний комплекс взаємопов'язаних елементів. Такими взаємодоповнюючими та взаємозалежними елементами у нашому соціумі виступають теорія та практика. В силу суспільного розвитку останні перебувають у тісному діалектичному зв'язку, та цілком відповідно відзеркалюють відносини в природному, соціальному і науковому бутті. Зокрема, усі наукові концепції у кримінально-процесуальній і криміналістичній науках висувуються на основі практичного досвіду. Теорія, розроблена вченими криміналістами чи процесуалістами, яка хоч і широко розповсюджена серед наукового простору, не підтримуючи відносин співробітництва або й навіть симбіозу з практикою цілком природно не заслуговує на життя. Це у певній мірі наукова гіпотеза, яка ж не доказала свого права на існування. Ту ж теорію, яка неодноразово знаходила своє відображення у життєдіяльності людства і приносила свої позитивні результати, сміло

можна вважати такою, що перевірена практикою. Реалізувавшись з максимальною ефективністю теоретична думка в науці переростає у версію (фр., від лат. – тлумачу, зважую) як відмінне одне від одного пояснення або викладення якого-небудь факту, події навколишнього світу [1, с. 48]. У процесуально-криміналістичному контексті, версія набуває особливої значущості. Тобто в слідчій та судовій діяльності теорія перевірена практикою (версія) виступає як своєрідне припущення з приводу вчиненого злочину і підлягає перевірці у процесуальному порядку.

Отож, юридична практика часто виступає критерієм істинності теорії, показує життєздатність наукових розробок. Водночас теорія (наука) може служити мінімізації помилок на практиці. Власне наука і повинна бути орієнтована на практику, мати прикладне для неї значення, розвиватися з урахуванням потреб практики. Разом із тим у практику повинні бути впроваджені лише ті наукові результати, в яких той чи інший правоохоронний орган зазнає потребу, без чого його успішне функціонування неможливе або ж ускладнене. Такий підхід попереджає насичення юридичної практики науковими даними, які не сприяють поліпшенню правоохоронної діяльності і забезпечує економію сил, матеріальних ресурсів та інших засобів, які можуть бути більш раціонально використані для оптимізації процесу розкриття злочинів. Вказаний зв'язок особливо яскраво проявляється у правоохоронній діяльності, коли взаємовплив теорії і практики є умовою ефективного розслідування злочинів, вдосконалення слідчих дій, в тому числі й очної ставки.

Р. С. Белкін звертає увагу на існування закону зв'язку і взаємного впливу теорії і практики як одного із законів розвитку науки, що відображають ті фактори, умови, принципи, що визначають спрямованість змін в науці як суспільному явищі і формі пізнання. Цьому загальному закону відповідають такі специфічні закони, як зв'язок і наступність між існуючими та виникаючими криміналістичними концепціями; активне творче прилаштування для цілей судочинства сучасних досягнень тих наук, положення яких не можуть бути прямо, безпосередньо використані у практиці боротьби зі злочинністю; обумовленість криміналістичних рекомендацій потребам практики і удосконалення цієї практики на базі положень криміналістичної науки [2, с. 83].

Поза сумнівом, теорія та практика повинні використовувати результати один одного для власного удосконалення і вдосконалення діяльності органів досудового слідства. Враховуючи ступінь процвітання злочинності, саме таким чином можна забезпечити встановлення об'єктивної істини у ході слідчих дій та очної ставки зокрема. Так, як зазначав свого часу відомий вчений-криміналіст В. І. Громов у своїй роботі «Слідча практика у прикладах»: «Беручи матеріал із повсякденної практики слідчої роботи, автор намагається на прикладі звичайних слідчих дій надати аналіз не лише слідчих дій по кожній викладеній справі, але й

зробити відповідні висновки і узагальнення методичного характеру, які є пригідними взагалі до розслідування тих чи інших категорій кримінальних справ... Викладені автором дані з галузі криміналістики вже лунають по-новому: це вже не параграфи з підручника, а беззаперечно доведена на конкретному прикладі технічна доцільність» [3, с. 4].

Особливо помітним є зв'язок теорії та практики у слідчій діяльності, зокрема під час проведення очної ставки, коли для її ефективного провадження особливо необхідним є використання даних різноманітних юридичних наук кримінального циклу, а також даних психології, логіки, наукової організації праці, теорії управління й інших гуманітарних наук. У свою чергу досвід проведення вказаної слідчої дії став підґрунтям подальших наукових розробок щодо її удосконалення у слідчій практиці.

Ступінь розробки теми. При цьому варто звернути увагу, що поняття слідчої практики у доктрині практично не визначено. Часто для вказаного поняття не надається дефініція. При цьому варто відзначити, що значний внесок у розвиток основних змістовних складових вказаного юридичного поняття зробили знані вчені-криміналісти, як Р. С.Белкін, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Російська, Л. М. Черновецький. Зокрема, останній виклав власні теоретичні узагальнення стосовно взаємовпливу слідчої практики та методики розслідування.

Виклад основного матеріалу. Так, практика розглядається як досвід індивідуально-правової діяльності правоохоронних органів у ході розслідування злочинів. Крім того, слідча практика цілком логічно носить емпіричний характер та являє собою систему знань в галузі розслідування злочинів, яка утворилася упродовж тривалого періоду в процесі науково-практичної розробки і практичного застосування. Сутність останніх проявляється в розслідуванні злочинів на основі гіпотетичних здогадок, пошуку, аналізу та оцінки наявних доказів, відомих фактів.

Слідча практика за своєю сутністю поєднує низку логічних компонентів, які являють собою сукупність методів і прийомів, що використовуються у ході розслідування злочину та у ході здійснення слідчих дій: гіпотези, розмірковування, моделювання, систематизація.

Слідча практика є наслідком діяльності певного кола посадових (службових) осіб (слідчих), уповноважених в межах компетенції, передбаченої кримінально-процесуальним законодавством, здійснювати досудове розслідування у кримінальній справі. Відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства органами досудового слідства є слідчі прокуратури, слідчі органів внутрішніх справ, слідчі податкової міліції і слідчі органів безпеки (ст. 102 КПК) [4]. Як ми бачимо, законодавець розділив слідчий апарат, взявши за основу державні правоохоронні органи. Проте, обсяг процесуальних повноважень і процесуальне положення слідчого не залежать від його відомчої приналежності. Тобто, під час проведення слідчих дій, в тому числі й очної ставки, за слідчими різних відомств зберігаються однаковий обсяг прав і обов'язків. З іншого боку, не слід залишати поза увагою той факт, що

кожне відомство, як то прокуратура України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна податкова адміністрація України, Служба безпеки України має свою специфіку, закріплену на законодавчому рівні. Так, наприклад, присвоєння реєстраційного номера, способи підшивання кримінальних справ мають свої особливості в залежності від відомства, в якому працює слідчий. Зважаючи на те, що кожний правоохоронний орган наділений законодавцем індивідуальними, тільки йому притаманними рисами, то сміло можна стверджувати, що слідча практика черпає різноманітні методи й прийоми, певного роду гіпотези, розмірковування та систематизацію ідей щодо розслідування справ про злочин. Тому, цілком доцільним вбачається введення класифікації слідчої практики в залежності від слідчого відомства.

Отож, взявши за основу ст. 102 КПК України слідчу практику можна класифікувати на чорити види: слідчо-прокурорська практика, слідча практика органів внутрішніх справ, слідча практика податкової міліції, слідча практика Служби безпеки України. Такий поділ є доцільним, оскільки дозволяє проаналізувати практичний досвід отриманий в результаті роботи різних відомств. Це надасть можливість врахувати потреби і прогалини у роботі слідчого апарату.

Кожен злочин має свою специфіку, тому й вимагає своєї методу розслідування. Ст. 112 КПК України, в залежності від встановлених законом предмету злочину, наділяє правом розкриття та розслідування кримінальної справи відповідні правоохоронні органи. Кримінальний закон розрізняє різні види суспільно-небезпечних діянь (злочини проти основ національної безпеки, проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері господарської діяльності тощо). Варто зазначити, що Особлива частина Кримінального кодексу України не покладена законодавцем в основу підслідності справ про злочин. Так, усі злочини, незалежно від їх класифікації, суб'єктом яких є неповнолітня особа підслідні слідчим органів внутрішніх справ. Слідчими органів прокуратури за постановою Генерального прокурора України, його заступника, прокурора області можуть розслідуватися і інші злочини, що підслідні іншому відомству.

Вагоме значення у слідчій практиці має вид злочину, кваліфікуючі ознаки, суб'єкт, об'єкт, тобто предмет злочину. Це впливає на формування і розробку різних прийомів, способів, тактики провадження слідчих дій, методик розслідування. Тому пропонуємо класифікувати слідчу практику за видами злочинів, передбачених у Особливій частині Кримінального кодексу України (слідча практика у справах про злочини проти основ національної безпеки, слідча практика у справах про злочини проти життя та здоров'я особи, слідча практика у справах про злочини проти волі, честі та гідності особи тощо). Дана класифікація слідчої практики надасть можливість детально вивчити роботу слідчого апарату різних відомств, вдосконалити тактику провадження слідчих дій, в тому числі й очної

ставки, розробити криміналістичну характеристику і методику розслідування окремих видів і груп злочинів.

Варто наголосити, що одним із визначальних факторів, які формують інтерес слідчого до ефективного виконання службових обов'язків є належний рівень його соціально-матеріального забезпечення. Конституція України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державну податкову службу в Україні», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», «Про державну службу» та інші надають працівникам слідчого апарату різний статус. Зважаючи на відомство, в якому працює слідчий, йому присвоюються ранги, звання, класні чини, що впливають на матеріальне благо та компенсують певні обмеження встановлені законодавством щодо цієї категорії осіб. Так, лише слідчим органів прокуратури присвоюються класні чини залежно до займаних посад і стажу роботи. Звідси можна зробити висновки, що соціально-правове забезпечення слідчого різного статусу негативно впливає на якість провадження слідчих дій. У першу чергу, це стосується очної ставки, де зменшується її результативність, оскільки остання потребує ретельної підготовки, планування і організації. Внаслідок чого уповільнюється або й унеможлиблюється розкриття справи про злочин. Суб'єктивний фактор впливу на розслідування кримінальної справи, який виникає на основі різного відомчого соціально-правового забезпечення працівників слідчого апарату можна усунути за допомогою закріплення на законодавчому рівні матеріального забезпечення та соціальних гарантій діяльності слідчих, незалежно від їх відомчої приналежності. Однак, слід зазначити, що більшість норм соціального забезпечення на нинішній час є декларативними, так як не виконуються довгий час. Необхідно реформувати систему досудового слідства. Вважаємо, що на законодавчому рівні необхідно закріпити норму про те, що працівники слідчого апарату є процесуально самостійними суб'єктами кримінального процесу. При чому, незалежно від відомчої належності. Оскільки, в часи сьогодення, неодноразово в діяльність слідчих втручаються начальники слідчих відділів, органи дізнання, прокурори, які створюють їм бар'єр для належної організації праці та якісного виконання посадових (службових) обов'язків. Процесуальна самостійність проявляється у сукупності повноважень (права, обов'язки, відповідальність, процесуальні й соціальні гарантії), що наділяють їх можливістю й здатністю одноособово приймати рішення та вчиняти процесуальні дії при розслідуванні справи. З означеного вище, вважаємо за доцільне створити Єдиний слідчий комітет, що забезпечить належні правові і соціальні гарантії слідчих. Таким чином будуть надані належні умови для провадження ними досудового слідства, неухильного дотримання Конституції і законів України, захисту прав, свобод чи законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Використані джерела:

1. Юридичний словник / За ред. Б.М.Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. – Видання друге, перероблене і доповнене. – Київ, Головна редакція української радянської енциклопедії. – 1983 р. – 872 с. – 519 с.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики / Р. С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – 408 с.
3. Громов В.І. Слідча практика у прикладах / В.І. Громов. – М., 1937; 2-ге вид. – 1948. – 94 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка – Вид. третє, перероблене і доповнене. – К.: «Юрисконсульт», КНТ. – 2006. – 890 с.

Рецензент: к.ю.н., професор Литвин О.П.

УДК 343.34

Литвин О.П.,

професор, декан юридичного факультету
Академії муципального управління

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ І КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ Й ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЕЗПЕКИ
ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ**

У статті досліджуються проблеми кваліфікації і класифікації злочинів проти екологічної й громадської безпеки та безпеки здоров'я населення. Даються поняття кваліфікованих і класифікованих злочинів.

В статье исследуются проблемы квалификации и классификации преступлений против экологической общественной безопасности а также безопасности здоровья населения. Даются понятия квалифицированных и классифицированных преступлений

In the article the problems of qualification and classification of crimes are probed against ecological and public safety and safety of health of population. The concepts of skilled and classified crimes are given.

Постановка проблеми. Дослідити проблеми кваліфікації і класифікації злочинів проти екологічної й громадської безпеки та безпеки здоров'я населення. Визначити умови виникнення кримінально-правової неузгодженості у визначені кваліфікованих і класифікованих злочинів у теорії кримінального права тощо.

Ступінь наукової розробки теми. Дослідженнями проблем кваліфікації і класифікації злочинів безпосередньо займались М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов, М.Й. Коржанський, О.П. Литвин, С.А. Тарарухин, А.С. Шляпочников та інші.

Метою статті є дослідження: теоретичних положень щодо існуючої проблеми кваліфікації і класифікації злочинів проти екологічної й